

Література:

1. Козюбра М. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 30–63
2. Петришин О. В., Лук'янов Д. В., Максимов С. І., Смородинський В. С. Загальна теорія права : підручник. Харків : Право, 2020. 568 с.
3. Хаустова М. Г. Правова система України: особливості становлення та сутнісні риси. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. Випуск 21. С. 65–75
4. Шилінгов В. С. Верховенство права – основоположний принцип правової системи демократичного суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 26–29
5. Шилінгов В. С. Поділ права на приватне та публічне як фундаментальна засада правової системи демократичного суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 48–251

РЕВОЛЮЦІЙНІ КОМІТЕТИ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ УТВЕРДЖЕННЯ ВЛАДИ БІЛЬШОВИКІВ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Щербатюк В. М.

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Революційні комітети (ревкоми) як тимчасові надзвичайні органи радянської влади офіційно існували в Україні у 1917–1920 рр. Однак на тих українських теренах, де цього потребувала військова необхідність або ж не були проведені вибори до рад, вони існували до середини 1921 р. Проте досить часто вибори не здійснювалися чи відтермінувалися зумисне, коли ставало очевидним, що більшовики не наберуть більшості.

Внаслідок партійно-класових підходів, які з утвердженням більшовицької влади запанували в науці, в радянській історіографії насаджувались міфологеми щодо більшовицьких ревкомів і їх діяльності, фальсифікувались події [1]. Проте, окремим працям притаманна значна кількість фактологічного матеріалу [2], який згодом використовувався, інколи тими ж авторами, для розвінчування усталених міфів, зокрема в контексті висвітлення специфіки утвердження в Україні радянської

влади [3]. Проте, незважаючи на наукові потуги сучасних вчених щодо спростування нав'язаних радянською наукою міфів [4], цей процес є ще не завершеним. З огляду на необхідність ширшого висвітлення діяльності ревкомів, що здебільше ґрунтувалась на тогочасній революційній доцільності, до чого вдавались більшовики, діяльність ревкомів потребує глибшого осмислення. Актуалізація дослідження теми обумовлена ще й тим, що її осягнення має стати на заваді проявам в Україні авторитаризму в ході подальшої розбудови держави, її структур, зокрема, в умовах проявів політичної нестабільності, анексії АРК та військової агресії на сході України. Тому мета даної публікації – розкрити тоталітарну неконституційну сутність революційних комітетів як засобу утвердження влади більшовиків та їх неправомірність як таких. Досягнення мети вирішується розв'язанням таких завдань: з'ясувати стан дослідження теми та актуальність її осмислення; висвітлити правові основи створення і діяльності ревкомів; показати наслідки їх діяльності в Україні.

Відродження українського державотворення – створення УНР й проголошення її суверенною державою українського народу відповідно III і IV універсалами УЦР, видані 7 листопада 1917 р. та 11 січня 1918 р., було перерване грубим втручанням російських більшовиків. За їх сценарієм 11–12 грудня у Харкові в умовах жорсткого режиму, що його встановили в місті російські радянські війська на чолі з В. Антоновим-Овсієнком, на інсценованому з'їзді рад, альтернативному Всеукраїнському з'їзду рад, який відкрився 4 грудня в Києві, проголошено про встановлення радянської влади в УНР. Водночас на з'їзді делегати схвалили повстання більшовиків у Петрограді, одобрили політику російського раднаркому, обрали Центральний виконавчий комітет (ЦВК). ЦВК, а згодом і утворений ним радянський уряд України, у своїх діях були повністю залежними від вказівок з Петрограда [5, с. 158]. Тому закономірно, що нормативною базою для створення і діяльності ревкомів в Україні стало «Положення про революційні комітети (ревкоми)», прийняте 24 жовтня 1919 р. Всеросійським центральним виконавчим комітетом (ВЦВК).

Проте діяльність ревкомів (військревкомів) поширилась в Україні раніше – у кінці 1917 р. – на початку 1918 р. Окрім так званої революційної доцільності, юридичною підставою їх створення був Декрет Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про організацію влади на місцях» [6, с. 6–8] від 28 листопада 1918 р. за яким передбачалося формування ревкомів не лише у губерніях, повітах, волостях, містечках і селах, а навіть на залізницях і телеграфіях. Даний документ аргументував їх створення з метою підтримки і утвердження більшовицької влади, організації опору її противникам, що в означеному

документі трактувалося як «придушення контрреволюції та встановлення революційного порядку» [6, с. 6, 7].

Згідно директиви ревкоми мали організуватися із прибічників радянської влади, а там, де діяли більшовицькі партійні організації, останні мали взяти на себе ініціативу щодо їх створення. Ревкоми мали забезпечувати владу більшовиків «с момента захвата власти рабочими и беднейшими крестьянами на местах» і, що цікаво, «применительно к Конституции Российской Советской Федеративной Социалистической Республики» [6, с. 6]. На підконтрольних більшовиками теренах України виборність до місцевих органів – рад робітничих, селянських, солдатських депутатів допускалося лише після «установления элементарного порядка и очищения от белогвардейско-контрреволюционных банд соответствующих местностей» [6, с. 6], тобто коли ситуація в регіоні була підконтрольна більшовикам і вони могли керувати ходом подій. Це обумовлювалось тим, як писали сучасники, що ревкоми і ради часто існували лише номінально і знаходились під впливом того чи іншого селянського повстанського отамана або ж цілих підпільних організацій [7, с. 6]. У зв'язку з цим та оскільки ревкоми не являлись виборними органами, їх склад, як зазначалось у декреті, міг бути в любий час змінений постановою Відділу внутрішніх справ Тимчасового робітничо-селянського уряду України [6, с. 6, 7]. Як видно, в означений спосіб в Україні проходила узурпація влади більшовиками, де революційні комітети відігравали ключову роль, а Відділ внутрішніх справ уряду здійснював загальне керівництво з організації радянської влади на місцях. Така ситуація здебільшого зберігалася в багатьох українських землях й після прийняття Конституції УСРР 1919 р., коли фактично вже розпочалося формування місцевих органів рад і їх виконавчих комітетів.

Означена політика більшовиків визивала впродовж багатьох років широкий протест в українському суспільстві, особливо серед селянства [8; 9], якому було характерне неприйняття деспотичного характеру більшовицької влади і будь-якого насилля [10]. Однак, така протидія трактувалась радянсько-більшовицьким режимом як контрреволюційна діяльність і політичний бандитизм, а групи, які вдавались до неї – бандами.

Враховуючи, що в революцію 1917–1921 рр. влада більшовиків в Україні була хиткою, ними в середині 1920 р. було вирішено заручитися підтримкою чисельного незалежного селянства. Тому на місцеві ревкоми більшовики поклали й організацію комітетів незалежних селян (комнезамів), які створювались за прикладом російських комбедів (комітети бідноти). Це чітко простежуємо у рішенні робітничо-селянського з'їзду Звенигородського повіту Київської губернії: «...негайно приступити до організації комнезамів; доручити ревкому

негайно розіслати інструкторів для їх організації» [11]. Цьому сприяли загони ВУЧК та Червоної армії. Де спротив діяльності більшовицьким ревкомам був активним на постій спеціально розміщували підрозділи Червоної армії. Так, 133 бригада 398 полку 45 дивізії та війська Г. Котовського дислокувались відповідно у Звенигородському (м. Лисянка) [12, арк. 17] та Таращанському (м. Тараща) [13, арк. 257 зв.] повітах Київщини. Тому ревкоми спільно із загонами ВУЧК і Червоної армії, комнезамами і робітничими продовольчими загонами діяли як апарат примусу. Досить скоро їм вдалось успішно протидіяти антибільшовицьким настроям на селі і контролювати діяльність місцевих рад. Фактично ревкоми забезпечували утвердження влади більшовиків на місцях.

Отже, діяльність ревкомів ще недостатньо досліджена і потребує глибшого осмислення, особливо це актуально для подальшої розбудови української державності в умовах сьогодення, зокрема анексії АРК Російською Федерацією і війни на сході України. Діяльність революційних комітетів свідчить про узурпацію більшовиками влади. Створені неправомірно, внаслідок так званої революційної доцільності, будучи тимчасовими органами влади, ревкоми в неконституційний, неправовий і антигуманний спосіб впроваджували більшовицько-радянський режим і, як наслідок, утверджували в Україні владу більшовиків.

Література:

1. Бабій Б. М. Місцеві органи державної влади Української РСР в 1917–1920 рр. Київ : Вид-во АН УРСР, 1956. 268 с.
2. Малик Я. Й. До питання про організацію та діяльність повітових, волосних та сільських військово-революційних комітетів на Україні (жовтень 1917 р. – березень 1918 р.) // Український історичний журнал. 1984. № 11. С. 78–88.
3. Малик Я. Й. Насадження радянського режиму в українському селі (жовтень 1917–1920 рр.): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01. Львів, 1997. 495 с.
4. Стрілець В. В. Революційні комітети Полтавської губернії (грудень 1919 – квітень 1920 рр.): історико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2014. 200 с.
5. Щербатюк В. М. Утвердження радянської тоталітарної влади в Україні 1917–1933 років та її наслідки (за матеріалами архівів України, преси, споминів очевидців та наукових досліджень) // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2009. № 1. С. 157–164.

6. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины за 1919. Киев : Печатня С. П. Яковлева, 1919. 580 с.
7. Эйдеман Р. Ударные уезды и районы. (К вопросу о борьбе с бандитизмом). Харьков : Издание Укрпура, 1921. 44 с.
8. Щербатюк В. М. Медвинське антибільшовицьке повстання 1920 року // Вісник Академії праці та соціальних відносин. 2009. № 4. С. 163–168.
9. Щербатюк В. М. Звенигородське збройне повстання // Воєнна історія. 2002. № 2. С. 43–53.
10. Котляр Ю. В. Селянство Півдня України в період нової економічної політики (1921–1929 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Одеса, 2005. 34 с.
11. З матеріалів [Звенигородського] повітового робітничо-селянського з'їзду. *Вісті*. 1920. 17 червня (№ 35).
12. ДАЧО (Державний архів Черкаської області). Ф. Р. 3234. Оп. 1. Спр. 2. 232 арк.
13. ГДА МО України (Галузевий державний архів Міністерства оборони України). Ф. Р. 3773. Оп. 19823. Спр. 12. 524 арк.